

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin Meșinca
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Cio.
Editura Tipo MC, Oradea - 2020

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889
ISSN-L 2734 -6889

Dr. Constantin I. ANGELESCU (1869–1948)

Note asupra ultimelor evenimente din România - 16/29 august 1917, Iași¹

Prof. univ. Dr. Dumitru PREDA

Personalitate distinctă a vieții publice românești din prima jumătate a secolului al XX-lea, dr. Constantin I. Angelescu – om de știință și membru de vază al Partidului Național Liberal, apropiat colaborator al familiei Brătianu – a fost primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Washington, funcție pe care a îndeplinit-o între 1 octombrie 1917 și 25 martie 1918.

În scrisoarea de recomandare adresată, la 31 august 1917, de regele Ferdinand I președintelui Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, contrasemnata de premierul Ion I.C. Brătianu se sublinia: „Capacitatea și zelul pe care le-a dovedit în înaltele sale funcțiuni pe care le-a îndeplinit, ca și devotamentul său față de Mine sunt o garanție sigură că el se va strădui să fie demn de încrederea Dumneavoastră.”

Într-adevăr, profesorul universitar al Facultății de Medicină din București, în vârstă de 48 de ani, dr. Constantin Angelescu, era una dintre cele mai indicate persoane pentru a fi trimise în misiunea specială pe lângă guvernul noii puteri asociate efortului de război al Coaliției Antantei din 6 aprilie 1917 și în care se puneau mari speranțe în schimbarea definitivă a raportului de forțe și obținerea victoriei împotriva Puterilor Centrale.

Născut la Craiova, la 10 iunie 1869, într-o veche familie românească, după studiile primare și secundare urmate în orașul natal, tânărul Angelescu și-a continuat pregătirea la Paris, absolvind Facultatea de Medicină și luându-și doctoratul în anul 1897. Încă din acea perioadă și-a conturat un nume în lumea științifică a vremii, participând și prezentând primele sale rezultate la diverse reuniuni ale societăților de biologie, anatomie și chirurgie. Iar practica efectuată ca intern în câteva spitale din capitala Franței nu a făcut decât să-i confere încredere în forțele proprii și experiența necesară.

Reîntors în țară, a lucrat cu aceeași pasiune în calitate de chirurg la cunoscutele spitale bucureștene „Brâncovenesc” și „Filantropia”, avansând rapid în ierarhia profesională: în 1903 era profesor universitar și director al clinicii de chirurgie al Facultății de Medicină.

În paralel, datorită legăturilor strânse cu frații Brătianu, Constantin Angelescu avea să se înscrie în Partidul Național Liberal, remarcându-se în rândul noului val reformator condus de Ion I.C. Brătianu.

¹ Extras din volum: *România în timpul primului război mondial, Mărturii contemporane volumul II, 1914–1918*

Din 1901 îl vom găsi membru al parlamentului român, ca deputat sau senator, în toate legislaturile, ceea ce îi va oferi posibilitatea de a cunoaște temeinic problemele țării și mecanismele vieții politice.

Preluarea puterii de către liberali la începutul anului 1914 i-a adus și primul portofoliu dintr-o serie impresionantă de responsabilități ce se vor prelungi timp de peste două decenii. Ministru al lucrărilor publice între 4 ianuarie 1914 și 11 decembrie 1916, a contribuit la pregătirea materială a războiului de întregire, îndeosebi la buna aprovizionare a serviciului sanitar, și a fost alături de premierul României în momentele decisive ale marii decizii, deși atitudinea sa pronunțată pro-Antanta produsese unele tensiuni reciproce. Meritele sale au primat însă atunci când, în vara lui 1917, s-a hotărât crearea Legației române la Washington, Ion I.C. Brătianu alegându-l să reprezinte interesele țării pe lângă Guvernul Statelor Unite. Misiunea patriotică condusă de părintele Vasile Lucaciu și mai ales eforturile tânărului ofițer ardelean Vasile Stoica, rămas să coaguleze numeroasele comunități românești de dincolo de Atlantic, divizate însă din varii interese și rațiuni, trebuiau să fie susținute la un nivel oficial superior, obținându-se un sprijin mult mai consistent pentru cauza românească.

Evenimentele dramatice de la finele anului 1917, cauzate de defecțiunea produsă pe frontul răsăritean din Europa al Antantei – în urma dezertării Rusiei bolșevizate –, evenimente care au condus la izolarea militară a României, forțată să încheie un armistițiu cu adversarii săi (Focșani, 26 noiembrie/9 decembrie) și apoi la demisia cabinetului Brătianu, aveau să împiedice desfășurarea în bune condiții a misiunii speciale a doctorului C. Angelescu. În consecință, el și-a înaintat demisia guvernului conservator Marghiloman și s-a deplasat la Paris, unde a continuat să activeze în favoarea intereselor țării sale până în toamna lui 1918, fiind ales membru al Consiliului Național pentru Unitatea Românilor (20 septembrie/3 octombrie).

După ce România a reintrat în război alături de Aliații săi, dr. C. Angelescu a revenit în țară și a fost inclus în noul Guvern Ion I.C. Brătianu ca ministru al cultelor și al instrucțiunii publice (12 decembrie 1918–12 septembrie 1919), funcție pe care o va relua în toate celelalte cabinete liberale, indiferent de schimbările denumirii respectivului minister: al Instrucțiunii Publice (9 ianuarie 1922–27 martie 1926; 22 iunie 1927–3 noiembrie 1928), al Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor (14 noiembrie 1933–3 ianuarie 1934; 5 ianuarie–1 octombrie 1934), al Instrucțiunii Publice, ulterior al Educației Naționale (15 noiembrie 1936–14 noiembrie 1937; 17 noiembrie–28 decembrie 1937). Pentru câteva zile (29 decembrie 1933–3 ianuarie 1934), în urma asasinării premierului I.G. Duca, liderul PNL, a deținut și funcția de președinte interimar al Consiliului de Miniștri.

În îndeplinirea responsabilităților încredințate, dr. Constantin Angelescu a demonstrat reale capacități organizatorice, contribuind la așezarea pe baze noi, unificate, a învățământului românesc, fiind considerat un demn continuator al operei de educație națională a lui Spiru Haret. Pentru întreaga sa activitate științifică și pedagogică, la 24 mai 1934, Academia Română îl alegea ca membru de onoare.

Numit ministru secretar de stat la 10 februarie 1938, în primul Guvern Miron Cristea, dr. Angelescu avea să fie desemnat, la 30 martie același an, alături de alte personalități ale vieții publice, consilier al regelui Carol al II-lea în cadrul noului regim politic de autoritate monarhică instaurat în România.

După 1941, în calitate de președinte al „Ligii culturale”, a căutat să inițieze o serie de acțiuni menite a susține efortul național, dar timpurile extrem de frământate l-au împiedicat să realizeze ceea ce sufletul său de patriot simțea și dorea spre binele țării și al națiunii. Retras din funcție în toamna anului 1947, bolnav și cunoscând amărăciunea atâtor idealuri spulberate, avea să se stingă din viață la Sanatoriul francez din București, în ziua de 14 septembrie 1948.

Deși prezența sa pe teritoriul Statelor Unite a fost scurtă, aceasta s-a caracterizat printr-o energică activitate, inclusiv propagandistică, pentru cunoașterea și afirmarea idealurilor românești în rândul opiniei publice nord-americane. Printre materialele elaborate în acest scop se află și documentul pe care îl includem și cu care deschidem acest al doilea volum al culegerii noastre, document păstrat în arhiva sa personală de la Biblioteca Academiei Române.

Evenimentele din 1912 și 1913 care au dus la Pacea de la București² au determinat politica României în actualul război mondial. Prin consolidarea unor state în Peninsula Balcanică, politica de expansiune spre Orient a Austro-Ungariei și a germanismului vedea că se ridică [în fața ei] o barieră de netrecut.

Extinderea României și Serbiei și, mai ales, succesul moral pe care aceste două state îl dobândiseră în urma ultimelor evenimente nelinișteau imperiul dualist ale cărui frontiere din sud și din est erau locuite de populații de origine română și sârbă. De asemenea, Tratatul de la București trebuia să solidarizeze pe cei doi principali învinși în războiul balcanic, Austro-Ungaria și Bulgaria, și în mod indirect Imperiul German care își vedea, astfel, programul simbolizat de linia Berlin-Bagdad înlăturat pentru totdeauna. Trebuia să se profite de prima ocazie pentru a încerca să schimbe situația creată de Tratatul de la București. Pretextul a fost găsit în asasinatul de la Sarajevo³.

Mai devreme sau mai târziu, România era forțată să participe la conflictul care începea, pentru că însăși existența statului eterogen austro-ungar cerea o luptă fără limită împotriva dezvoltării statelor cu caracter național, precum era România; expansiunea economică și politică a imperiilor german și austro-ungar avea drept consecință, în primul rând, sechestrarea Dunării și a gurilor acestui fluviu, de a cărui soartă, chiar a României, era foarte strâns legată; în sfârșit, politica austro-ungară-germană cerea distrugerea echilibrului balcanic, prin aceasta făcând din Puterile Centrale stăpânele strâmtorilor Constantinopolului și dând Bulgariei, principala învinsă a păcii de la București, o poziție preponderentă în Peninsula Balcanică.

În aceste condiții, oricare ar fi fost soarta pe care războiul mondial urma să-i hărăzească Imperiului Austro-Ungar, și ca urmare intereselor neamului românesc, puse în joc prin descompunerea probabilă a Austro-Ungariei, România nu putea să colaboreze la consolidarea Austro-Ungariei și a Bulgariei.

Aceste considerente au determinat, încă din primele zile, atitudinea României; refuzând să colaboreze, cum i se cerea, la agresiunea austro-ungară, ea și-a stabilit chiar prin această atitudine politica de alianță cu puterile occidentale.

Condițiile geografice dificile în care România se găsea izolată, certitudinea pe care o avea despre alianța bulgarilor cu Puterile Centrale, greutățile prevăzute pentru pregătirea sa de război ca urmare a lipsei de încredere arătată de acești aliați de a doua zi, desfășurarea operațiilor pe care trebuia să le întreprindă pentru a avea un rol eficient i-au amânat intrarea în luptă.

Încercările prin care ea a trecut în primul an de război au justificat politica armată. Cu mai mult de 1 500 km de frontieră comună cu inamicul probabil, dacă teritoriul său ce formează prin Muntenia un vârf avansat între Bulgaria și Ungaria prezenta condiții avantajoase pentru o ofensivă, într-o operație de apărare el pune România într-o situație strategică dezastruoasă.

Astfel, izolată și înconjurată de inamic din trei părți ale frontierei sale, România, în afara oricărei alte considerații politice, nu putea să intre în luptă decât printr-o acțiune ofensivă sprijinită pe aceste două flancuri de o colaborare efectivă a aliaților săi. Să fi dirijat acțiunea principală a armatei sale spre sud sau spre nord, cu forțele de care dispunea, ea nu putea să aibă pretenția de a înainta în Bulgaria sau în Transilvania și, în același timp, de a se apăra împotriva unei ofensive probabile a inamicului în Carpați sau pe Dunăre.

² Autorul se referă la Tratatul de Pace de la București, semnat la 28 iulie/10 august 1913 între România, Serbia, Grecia și Muntenegru, pe de o parte, și Bulgaria, pe de altă parte, prin care se pusesse capăt celui de-al Doilea Război Balcanic. Articolul 2 stabilea frontiera româno-bulgară pe un nou aliniament în sudul Dobrogei, începând de la Dunăre – satul Turkşmil (10 km în amonte de Turtucaia) până la Marea Neagră – sud satul Ekrene (cota 252). Teritoriul inclus în compunerea statului român (Cadriilateralul – cel mic) avea o suprafață de 8 371 km² și o populație de peste 300 000 de locuitori, majoritatea turco-tătari; locuitorii bulgari fuseseră colonizați – cea mai mare parte – după 1878, după ce regiunea fusese acordată Bulgariei autonome. Vezi, pe larg, în *Istoria militară a poporului român*, vol. V, București, 1988, cap. VII.

³ Asasinarea arhiducelui moștenitor al Coroanei austro-ungare, Franz Ferdinand, în ziua de 15/28 iunie 1914, la Sarajevo, de bosniacul Gavrilo Princip, a fost pretextul folosit de aliații austro-ungaro-germani pentru declanșarea războiului „preventiv”, transformat imediat într-un conflict generalizat pe plan european și apoi mondial. Lucrarea lui Vladimir Dedijer rămâne contribuția fundamentală asupra evenimentului, respectiv *Sarajevo, 1914*, Beograd, 1966, 1066 pagini cu ilustrații (ediția în limba engleză, *Road to Sarajevo*, New York, 1966).

Rațiunea politică a unui război cu caracter național, necesitatea de a ocupa teritoriile pe care ea le revendica, înaintarea Armatei Brusilov în Galiția determinau, fără niciun dubiu, direcția ofensivei române peste Carpați.

De asemenea, una din condițiile esențiale ale participării României la război, în afară de aprovizionarea sa cu material de război, a fost de a-și asigura frontiera sudică împotriva unei ofensive bulgare. O armată rusă [dislocată] în Dobrogea trebuia să amenințe în flanc orice atac spre București; o reluare a ofensivei de la Salonic trebuia să atragă o parte a forțelor disponibile ale inamicului în Balcani.

Se poate spune că soarta acțiunii românești a fost decisă în ziua în care, prin ocuparea Turtucaiei⁴, s-a constatat necesitatea ca România să se apere pe două fronturi. Alături de insuficiența forțelor aliate din Sud, oprirea ofensivei (ruse – *n.n.*) și [a Armatei de Orient] la Salonic, ca și pe alte fronturi, a permis inamicilor să-și aducă toate rezervele împotriva frontului român.

Ofensiva română în Transilvania trebuise să fie oprită pentru că ajunsese la punctul în care, urmând acordul încheiat, ar fi trebuit să întâlnească acolo armata rusă a lui Brusilov, care trebuia să traverseze Carpații dinspre nord. Germanii au putut deci, cu Armata [9] a lui Falkenhain, să atace armata română izolată în Transilvania, iar cu Armata (germano-bulgară – *n.n.*) a lui [August von] Mackensen să încerce trecerea Dunării.

Forțele rusești insuficiente din Dobrogea, deși întărite cu forțe românești, în loc să amenințe Varna și Rusciukul, au trebuit să se retragă dincolo de linia Cernavodă–Constanța și, astfel, să descopere București în fața unor posibile atacuri de la Turtucaia sau Rusciuk.

În această situație, românii au fost nevoiți să-și organizeze o linie defensivă de-a lungul Dunării, luând o parte din trupele armatei principale din Transilvania.

La sfârșitul lunii septembrie (1916 – *n.n.*), armata română care intrase în Transilvania nu numai că era forțată să se oprească, pentru că acțiunea ei ofensivă rămânea izolată, dar slăbită de o luptă ce dura de două luni și de prelevările de trupe făcute pentru a întări frontul de la Dunăre, a fost obligată să se limiteze la o defensivă pe un front de peste 700 km.

Armata română singură trebuia, în același timp, să apere frontiera sudică, pe o distanță de peste 800 km, împotriva unei posibile incursiuni a Armatei Mackensen.

În sfârșit, o parte din forțele noastre trebuiau să întărească armata rusă din Dobrogea, repliată pe frontul care ducea de la Dunăre până la Marea Neagră⁵.

Astfel, toată această perioadă, care începe de la căderea Turtucaiei (24 august/6 septembrie 1916 – *n.n.*) și [merge] până la trecerea Dunării de către Armata Mackensen, nu a fost mai puțin tragică. Îndată ce armata română a fost conștientă de împrejurările în care o plasaseră evenimentele, de posibilitatea unui atac în sud și de insuficiența forțelor din Dobrogea pentru a amenința flancul unei armate inamice trecând Dunărea, ea s-a retras pe frontiera din nord a Carpaților, sperând într-un concurs al aliaților săi, fie printr-o altă ofensivă a lui Brusilov și a lui Sarrail, fie printr-un nou sprijin al armatei ruse pe frontul unde armata română lupta singură.

Fără artilerie grea și mitraliere, fără aviație⁶, fără nicio posibilitate de înlocuire a trupelor, armata română și-a apărut pas cu pas și cu mari sacrificii teritoriul în fața inamicului, de la Turnu

⁴ Istoriografia română, în general, ca și cei mai mulți dintre contemporanii evenimentelor din urmă cu opt decenii apreciază că înfrângerea defensivei române din zona fortificată Turtucaia (20-24 august/2-6 septembrie 1916) – deși doar un eșec tactic local, prin impactul emoțional asupra opiniei publice și a oamenilor politici, dar și prin efectele negative asupra conduitei Comandamentului român, concretizate în ezitări și măsuri contraproductive, precum deplasarea exagerată și extenuantă a unităților sale de pe frontul din Nord pe cel din Sud și invers – a însemnat o reală cotitură în desfășurarea războiului de întregire națională: ofensiva în Transilvania a fost oprită, la 2/15 septembrie, Consiliul de Război de la Periș hotărând întărirea forțelor de la Dunăre și din Dobrogea în vederea respingerii grupării inamice conduse de feldmareșalul von Mackensen („manevra de la Flămânda”). Pe larg, vezi Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, ediția a III-a, vol. 1, București, 1989, p. 318-339. Vezi și *România în anii Primului Război Mondial*, vol. 1, București, 1987, p. 346–360 și urm.; în memoriile mareșalului Alexandru Averescu, p. 26, *Notițe zilnice din război*, vol. 1, publicate în 1937 la București și republicate de Editura Militară în 1992, dar și cu observațiile generalului Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914–1919)*, ediție de Maria Georgescu, București, 1997, p. 110–113.

⁵ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, p. 426-427 și urm.; *România în anii Primului Război Mondial*, vol. 1, p. 360-375.

⁶ Apreciere exagerată a autorului. La începutul campaniei din 1916, Corpul de Aviație român dispunea de 44 de avioane, din care doar 24 erau utilizabile, și un efectiv de 97 de piloți și 64 de observatori aerieni. La sfârșitul lunii septembrie și în octombrie s-au mai primit din Franța 104 aparate (de bombardament, vânătoare și recunoaștere). În pofida dotării ei

Severin până la frontiera Bucovinei. În ziua în care se vor cunoaște mișcările continue ale trupelor pentru a închide breșele sau pentru a face față atacurilor inamicului în munți sau pe Dunăre, se va putea aprecia efortul făcut de armata română. Situația sa defensivă pe Carpați era cu atât mai dificilă cu cât deplasarea trupelor dușmane putea să se facă cu ușurință pe căile ferate din valea Oltului, care arcuiește, se întinde aproape de-a lungul întregii noastre frontiere nordice și vestice, în timp ce văile perpendiculare pe versantul sudic al Carpaților făceau anevoioasă deplasarea trupelor de-a lungul frontului român.

Aflați în defensivă, românii, ca urmare a acestei situații dezavantajoase a comunicațiilor, ar fi trebuit să dispună de forțe duble în fața unui inamic care avea posibilitatea de a-și deplasa pe îndelete forțele.

În pofida acestor dezastruoase condiții strategice pentru apărare, din cauza rezistenței armatei noastre, retragerea românească nu s-a produs atât datorită atacurilor frontale ale Armatei Falkenhayn, ci sub amenințarea de a-și vedea tăiate liniile de comunicație și de retragere ca urmare a unor atacuri laterale. Trecerea Dunării de către Mackensen la Zimnicea a fost cea care a declanșat de fapt retragerea românilor⁷.

Această retragere era extrem de periculoasă pentru că, din cauza formei nenorocite a frontului nostru defensiv, armata noastră era simultan amenințată din mai multe părți: din față – de armata lui Falkenhayn, care coborâse prin trecătorile Jiului și Oltului; din sud – de armata lui Mackensen, care trecea Dunărea la Zimnicea și Giurgiu, ca și de trupele inamice din Dobrogea, care, în acel moment, respinseseră trupele ruso-române pe linia Hârșova–Babadag, și, în sfârșit, printr-un vârf pe care aripa stângă a Armatei Falkenheyn putea să-l împingă prin valea Buzăului sau Oituzului pentru a tăia Moldova de Muntenia și, ca urmare, posibilitatea retragerii noastre în prima din aceste regiuni.

Numai datorită apărării pas cu pas a teritoriului, a rezistenței pe frontiera Carpaților până în ultima clipă, inamicul a fost forțat să-și păstreze toate forțele pe frontul principal și să urmeze astfel retragerea noastră în loc de a o tăia. Cu excepția unor trupe izolate și a Detașamentului Cerna (Turnu Severin), armata română a fost în întregime salvată; inamicul nu a putut să ia decât 79 000 de prizonieri⁸ în toată prima parte a campaniei. Evacuarea generală a putut să se facă de maniera în care în Moldova s-au găsit din nou mijloacele necesare pentru a reorganiza armata de care noi dispunem în prezent. Oricine va urmări pe o hartă împrejurările în care armata română și-a executat retragerea va putea să judece efortul făcut. Ea s-a retras fiind în fapt atacată în același timp din trei părți și amenințată, până la sosirea sa pe înălțimile Hârșovei, de un atac prin spate de către trupele inamice din Dobrogea.

Cui i s-a datorat posibilitatea acestei retrageri? Ea nu se datorează în mod exclusiv întăririlor rusești, care nu au sosit decât în mici grupuri și numai după bătălia Bucureștilor, ci mai ales rezistenței pe care această armată învinsă și în retragere a arătat-o până în ultimul moment și care n-a permis inamicului să profite de situația strategică excepțională pe care o avea.

Au existat anumite greșeli săvârșite în părțile secundare ale programului strategic, anumite slăbiciuni de comandament, decepții cauzate de lipsa de experiență a unei armate de curând intrate în luptă contra unor trupe oțelite, o insuficiență în înzestrarea noastră cu artilerie grea și aviație, dar toate aceste cauze de slăbiciune nu puteau să influențeze mersul general al acțiunii românești, care depindea – așa cum am arătat mai sus – de acțiunea de ansamblu de pe fronturile de Est și de Sud.

modeste și a lipsei de experiență în luptele aeriene, aviația română a reușit să provoace pierderi importante aviației inamice, care totuși a dominat spațiul aerian operativ din România. Vezi Valeriu Avram, *Acțiunile aeronauticii române în campania din 1916*, în ACTA. Al III-lea Colocviu internațional de istorie militară, București–Sibiu (3-6.IX.1996), București, 1997, p. 117-122; vezi și altă contribuție a reputatului istoric în domeniu, *Aeronautica română în Războiul de Întregire Națională (1916–1919)*, Editura Militară, București, 2012, *passim*.

⁷ Un tablou zguduitor, dar realist al evenimentelor, vezi la Ștefan Zeletin, *Retragerea*, Editura Revistei „Pagini Agrare și Sociale”, București, 1926.

⁸ Potrivit datelor publicate de Oficiul Central al Prizonierilor la 1 februarie 1917, în lagărele germane, austro-ungare, bulgărești și otomane se aflau 1 536 de ofițeri și 78 347 trupă, adică 79 883 de prizonieri; totodată, la sfârșitul lunii martie 1917, în lagărele de prizonieri din România se mai aflau 31 842 de ostași, deci un total de 111 725 de prizonieri. Vezi Constantin Kirițescu, *op.cit.*, vol. 1, p. 543.

Armata română ar fi putut să fie numeroasă, mai oțelită și înarmată cu materiale de război mai perfecționate; ea ar fi putut să-și prelungească rezistența și sacrificiile sale în oameni ar fi fost mai mici, dar ea ar fi fost forțată oricum să se retragă din cauza unei acțiuni ofensive a inamicului. Frontul de pe Dunăre și Carpați, de-a lungul frontierei române, era mai întins decât frontul rus de la Dorna la Riga.

România, așa cum era izolată, nu avea o altă posibilitate decât de a abandona cele două treimi din teritoriul său, Muntenia, să scurteze astfel cu aproape o mie de kilometri frontul său, fixându-și aliniamentul defensiv printr-o linie ce ducea de pe Carpați (Râmnicu Sărat) până la Dunăre (Viziru, în amonte de Brăila). Această linie fortificată trebuia să se prelungească, prin Dobrogea (Babadag), până la Marea Neagră.

Retragerea armatei ruse din Dobrogea spre Galați ne-a obligat să împingem această linie la Galați, pe Siret, și la nord de Focșani, și a pus astfel transporturile prin gurile Dunării sub focul inamic.

Evacuarea. Atacul de la Turtucaia și ineficacitatea ofensivei de la Salonic au pus în evidență, încă din primele zile ale intrării României în război, pericolul unui atac asupra frontierei sudice și insuficiența întăririlor rusești în Dobrogea; oprirea acțiunii Brusilov în Galiția a permis să se prevadă că peste puțin timp acțiunea ofensivă a României în Transilvania urma să se transforme într-o acțiune defensivă și să determine, în consecință, abandonarea Munteniei.

București – centrul vieții politice a României, al comunicațiilor, al întreprinderilor care lucrau pentru apărarea națională – se găsea situat la mai puțin de 60 km în linie dreaptă de la frontiera bulgară a Dunării. Ca urmare a schimbării pe care evenimentele o aduseseră în planul general al campaniei, Capitala se afla astfel la discreția primei lovituri venite din Sud. Retragerea armatei ruso-române dincolo de linia Cernavodă–Constanța impunea acoperirea Bucureștilor de către un grup de forțe special prelevat din trupele cu efective deja diminuate care luptau în Carpați.

O parte din aceste trupe s-au luat de la Armata de Nord (în luna octombrie), care a fost înlocuită între valea Troțușului și Dorna de Armata 9 rusă a generalului Lecițki; acesta a fost un sprijin prețios care prelungea rezistența românească, dar care nu putea să schimbe cu nimic situația generală, pentru că nu scurta frontul apărat de trupele române decât cu 150 km din cei peste 1 500 km.

Lupta de rezistență pe care România o ducea, chiar după ce s-a convins că planul său general de campanie se modifica, se datora speranței pe care și-o punea în reluarea ofensivei Brusilov și a celei de la Salonic, ca și pe celelalte fronturi. România spera că, prin anumite completări cu trupe pe care le cerea aliaților săi cei mai apropiați, ea ar putea să reziste până când efectele unei ofensive pe celelalte fronturi ar fi schimbat efortul exclusiv pe care inamicul îl făcea împotriva armatei sale.

Tot așa, se multiplicau silințele pentru a acoperi breșele făcute pe frontul nostru de atacurile (inamicului) pe o atât de mare distanță. În timpul celor trei luni care au precedat retragerea în Moldova, trupele române nu au fost deloc înlocuite nicio singură zi pentru a se odihni, ci permanent au fost deplasate pentru a face față atacurilor pe care inamicul încerca să le execute de-a lungul Carpaților și al Dunării.

Atunci când istoria se va referi la aceste o sută de zile de lupte continue, se va înțelege epuizarea fizică a acestor trupe în momentul retragerii lor și epuizarea morală, când ele au putut să se convingă că toate aceste eforturi fuseseră fără niciun rezultat.

Oricare au fost iluziile pe care România și le-a făcut în cursul acestor o sută de zile asupra posibilității de a-și vedea ameliorată situația, începând din primele zile în care Guvernul (Brătianu – n.n.) a constatat noua turnură care o luau evenimentele, nu putea să nu pregătească fără dificultate evacuarea Munteniei și retragerea în Moldova.

Dar nu se putea totuși, din păcate, să se efectueze o evacuare lentă. Trebuia ca întreprinderile militare de orice fel care lucrau pentru aprovizionarea armatei în război să nu fie oprite deloc, dar, de asemenea și mai ales, să nu se ia acestei armate întreaga speranță de a menține intact teritoriul național. Nu i se putea cere să respingă inamicul peste frontiere și prin măsurile de evacuare s-o lase să întrevadă că guvernul pierduse orice speranță în acțiunea pe care i-o cerea. De asemenea, evacuarea nu trebuia să fie făcută decât în ultimul moment. Personalul care lucra în întreprinderile noastre militare părase Bucureștii prin bariera de est a orașului, în momentul în care inamicii intrau prin cea de vest.

Aceeași situație tragică, aceeași speranță continuă în ajutorul din afară au fost cele care au forțat Detașamentul Cerna (Turnu Severin) să rămână până în ultima clipă să apere trecerea Dunării de la

Porțile de Fier, izolându-se de grosul armatei și, odată sosit la Olt, după o luptă crâncenă, să-și vadă tăiată orice retragere⁹.

Din aceste considerente materiale și morale, ordinul de evacuare nu a putut fi dat decât în momentul retragerii armatei din Craiova și de pe Olt.

În ce împrejurări s-a făcut evacuarea? Am arătat mai sus condițiile strategice periculoase în care se făcea retragerea spre Moldova. Aceste dificultăți erau agravate de condițiile naturale, iar evacuarea era contracarată de curentul în sens contrar al trupelor rusești de întărire, care începeau să sosească după ce trupele noastre depășiseră Bucureștii.

Armata, obosită de bătălii continue, se retrăgea în timp de iarnă, luptând pe drumurile desfundate în urma unui anotimp ploios. Ea era precedată, ca orice evacuare de teritorii, nu numai de serviciile din spate ale armatei și din zona interioară, dar și de populația din Muntenia și din Dobrogea care fugea din fața bătăliei și a inamicului. Liniile de cale ferată fuseseră ocupate de transportul trupelor ruse care începeau să vină în ajutorul armatei române, ca și de vagoane și locomotive care trebuiau să fie evacuate de la vest la est. Pentru a înlesni sosirea armatei aliate, statul român trebuise să cedeze rușilor o mare parte din depozitele armatei, astfel încât operațiile de evacuare găseau ocupate pe traseu nu numai clădirile și căile ferate, dar și o mare parte din rezerve consumate.

Cu cât teritoriul se îngusta și ca urmare aglomerarea creștea prin sosirea armatelor ruse, române și a populației evacuate, cu atât resursele țării scădeau.

În aceste condiții apăsătoare s-a făcut evacuarea Munteniei. Azi se poate aprecia efortul făcut și rezultatele obținute: o parte a Armatei 2 (șase divizii) s-a menținut pe frontul ruso-român, fixat pe linia de la Galați la Carpați, așa încât în nicio clipă trupele noastre nu au părăsit lupta. Această prezență a trupelor noastre pe front a servit cu siguranță, în anumite momente, să menținem Moldova în partea de dincoace a liniilor rusești. Restul armatei române a fost retras în interior pentru a fi reorganizată¹⁰.

Datorită materialului, a efectivelor umane, armamentului și munițiilor evacuate s-a putut organiza o nouă armată care astăzi și-a dovedit capacitatea. A trebuit, fără îndoială, să-și completeze cu ajutorul Franței o parte a materialului distrus sau capturat în luptă ori a celui ce s-a constatat a fi insuficient în prima parte a campaniei.

Dar armata noastră, datorită evacuării, a găsit nu numai oamenii și caii necesari, dar și o mare parte din armamentul și materialul de război necesare reorganizării sale. A fost evacuată chiar populația masculină, cei de peste 16 ani și cei de peste 45 de ani, ca și supușii inamici internați, al căror număr, între aceste limite de vârstă, depășea 30 000. În ciuda îngrămădelii pe liniile ferate din cauza mișcărilor în ambele sensuri, aproape întregul nostru material de cale ferată a fost salvat.

Evacuarea mașinilor aparținând stabilimentelor militare a permis să instalăm în Moldova o fabrică de praf de pușcă, o pirotehnie pentru cartușe și proiectile de artilerie, ateliere pentru fabricarea obuzelor, pentru repararea materialului de război, confecționarea echipamentului, în fine, o mare parte din mașinile șantierelor și atelierelor a fost sustrasă inamicului.

Ceea ce nu s-a putut evacua a fost distrus. Distrugerea de utilaje din industria noastră în devenire și mai ales din industria petroliferă nu a fost unul din cele mai mici sacrificii ale României¹¹. Pentru cauza generală a Aliaților mai mult decât pentru a sa proprie, ea a distrus sondele și rafinăriile de petrol, suprimând prin aceasta chiar singura resursă de energie care-i alimenta industria și a creat condiții precare acestei industrii, chiar pentru un lung interval după terminarea războiului.

În rezumat, evacuarea României s-a făcut într-un interval care n-a depășit 30 de zile, prin două linii de cale ferată: Ploiești-Focșani și București-Făurei-Brăila-Galați. Aceste linii serveau simultan la

⁹ Asupra acțiunii acestuia, vezi la Căpitan Șt. Nicolaescu, P. Nicolaescu-Cranta, *Pagini de glorie din războiul pentru întregirea neamului. Grupul „Cerna”, Turnu Severin, 1923*; Generalul Teodor Tăutu (comandantul detașamentului) a publicat un *Carnet de câmp*, trei ani mai târziu, în 1926, la Ploiești.

¹⁰ Pentru amănunte, vezi contribuția lui Ion Giurcă, *Armata română de la București la Mărășești (1916-1917)*, Editura militară, București, 2017.

¹¹ Este vorba de distrugerea sistematică a instalațiilor și depozitelor petrolifere din Valea Prahovei și zonele învecinate, întreprinsă la solicitarea guvernului britanic de o echipă sub conducerea colonelului Norton-Griffiths, acțiune controlată de atașatul militar al Regatului Unit, colonelul C.B. Thomson și, din partea română, de prințul G.V. Bibescu: în total 1 677 sonde, 20 rafinării de petrol, rezervoarele din schele și rafinării cu 827 000 tone de țiței și derivate de petrol, cu toate anexele lor. Paguba a fost evaluată, în 1922, de o Comisie mixtă anglo-franco-română la enormă sumă de 9 980 527 de lire sterline.

sosirea trupelor rusești, la aprovizionarea lor și a armatei române, la evacuarea întregii țări invadate. Aici au mai putut fi erori, manevre greșite, defecțiuni în organizarea căilor noastre de comunicație, pierderi sau sacrificii inutile; dar dacă se ține cont de rezultatele obținute – adică de salvarea statului și a armatei române și a tuturor mijloacelor necesare a le reorganiza și a le face să existe – nu se poate nega că și acolo rezultatul este pozitiv.

Condițiile dificile în care se făcea retragerea în Moldova, și pe care le-am arătat pe scurt mai sus, trebuiau desigur să agraveze situația în care armata și populația s-au aflat în Moldova, îndată ce frontul a fost stabilizat.

Statul român, redus la o treime din suprafața sa totală, trebuia de acum înainte să existe din resursele regiunii celei mai puțin bogate din România. Această regiune trebuia nu numai să găzduiască populația civilă refugiată din Muntenia, dar și pe aceea evacuată din zona de operații a armatelor ruso-române a frontului, zonă care se întindea pe mai puțin de o treime din lărgimea Moldovei, din Bucovina la Dunăre; ea trebuia să primească toate serviciile de spate ale armatei ruse și întreaga armată română retrasă de pe front. Moldova era astfel împărțită în trei zone: cea care se întindea de la Carpați până la Siret, ocupată de armatele de operații, cea cuprinsă între Siret, Prut și Dunăre până spre Bârlad, ocupată de armatele ruse și serviciile lor de etape și, în fine, a treia – de fapt mai puțin de o treime din Moldova – rămânea pentru zona de evacuare a armatei aflată în reorganizare, a prizonierilor, a internaților inamici, a părților sedentare ale armatei, a răniților scăpați de la inamic și trimiși în Moldova (mai mult de 20 000); [în plus] contingentele 1917, '18, '19 și '20 evacuate și încă nerecrutate, în sfârșit toată populația civilă care fugise din fața inamicului cu vitele și bagajele ei.

Se poate evalua, fără exagerare, această populație flotantă civilă și militară la mai mult de un milion și jumătate de suflete care venea să se suprapună peste populația normală a Moldovei de două milioane de locuitori. Acest flux împins de inamic trebuia să fie cazat și hrănit.

Una dintre primele dificultăți întâlnite în goana retragerii în Moldova a fost instalarea în întregime a acestei populații flotante. Frontul nu a fost consolidat decât în primele 15 zile ale lui ianuarie, în consecință evacuarea în Moldova s-a prelungit până la sfârșitul acestei luni, într-una din iernile cele mai dure pe care țara noastră le-a cunoscut.

Comprimarea rapidă a materialului de cale ferată de pe două treimi din România pe ultimele linii rămase libere încărcase în așa fel drumurile, încât de-abia se putea face față traficului necesar pentru a deservi nevoile armatei ruso-române de pe front. În plus, Rusia nefiind legată de România decât prin două linii de cale ferată cu ecartament simplu care duceau prin Ungheni la Iași și prin Reni la Galați, acest trafic mergea de-a lungul rețelei românești. De asemenea, întreaga evacuare a trebuit să se facă pe frig, pe jos, pe o distanță medie de peste 300 km. Din cifra totală dată mai sus pentru populația evacuată se poate aprecia dacă, în etapele lungului său calvar, ea putea să găsească un culcuș pentru noapte și lemnul de încălzit necesar. Sosită într-o regiune restrânsă, unde trebuia să se stabilească și care era una din cele mai puțin populate din țară și, ca urmare, cu o capacitate de cazare scăzută, aglomerarea pe care a produs-o a fost una din primele cauze ale epidemiilor de care va suferi.

Oboseala produsă de acest lung exod care a ținut mai mult de o lună pe un itinerar ce pornea din Muntenia până în nordul Moldovei, epuizarea datorită lipsei de hrană, străbaterii pe jos a acestor 300 km, pe un traseu ale cărui depozite și rezerve erau diminuate de fluxul crescător al armatei ruse, venită în ajutorul nostru în ultimul moment și fără să fi avut timpul să-și organizeze liniile de etape, lipsa locuințelor și a încălzirii pe acest traseu urmat pe timp de iarnă, unde evacuații găseau cea mai mare parte a clădirilor ocupate de trupele și serviciile rusești, au influențat cu siguranță din punct de vedere psihic populația evacuată, descurajată moral de evenimentele din ajun. Prin sosirea la destinație în nordul Moldovei, situația nu s-a ameliorat deloc, deoarece dificultățile datorate lipsei de hrană, locuințe și transport se mențineau.

După cum am arătat mai sus, căile ferate aglomerate aproape că nu puteau să mai funcționeze nici chiar în condițiile unui trafic redus pe care-l permitea această îngrămădeală ca urmare a lipsei de combustibil.

Tracțiunea pe căile ferate române se bazează în timpuri normale pe cele două surse de combustibil ale țării, petrolul și lignitul, ale căror principale exploatare se găseau în teritoriile ocupate de inamic. Singurele exploatare de lignit și petrol din Moldova erau acelea de la Comănești și Solonț-

Moinești, a căror producție era departe de a putea să satisfacă nevoile căilor ferate și ale industriei bazate pe același combustibil. Dificultățile pe care chiar rușii le-au întâlnit pe propriile lor linii (de comunicații) și în special pe cea de la Odessa la Iași făcurea să dispară orice speranță într-un ajutor de combustibil rusesc. Aducerile de vagoane rezervoare de petrol din Muntenia au ușurat, este adevărat, primele săptămâni ale evacuării și au permis să așteptăm creșterea producției la sondele de la Solonț și la minele de cărbuni de la Comănești.

Retragerea în Moldova la sfârșitul lunii decembrie împiedicase întreaga aprovizionare cu lemne de foc necesare pentru încălzit, atât pentru surplusul de populație, cât și pentru clădirile publice transformate în birouri, cazărmi sau spitale. Această lipsă de combustibil punea în pericol producția morilor de făină. Singura soluție posibilă era de a se recurge la lemn și de a reveni la combustibilul de altădată pentru căile ferate și fabrici.

Trebuia, deci, să se organizeze tăierea lemnului în plină iarnă și transportul lui în gări și la oraș. Aglomerarea căilor ferate împiedicând transportul cu vagoane, transportul combustibilului și a grâului necesar alimentației trebuia să se realizeze la fel de bine cu șarete. Or, vitele evacuate nu sufereau mai puțin decât oamenii. Drumul lung parcurs, lipsa furajelor necesare consumului serviciilor armatei ruse și cavaleriei sale, într-o țară în care în general lipsește furajul, aduseseră cea mai mare parte a cailor și a vitelor evacuate într-o stare de neîntrebuințat, un mare număr dintre ele pierind de frig și de foame.

Astfel, căile ferate nu puteau să fie alimentate cu combustibil pentru că mijloacele de tracțiune animală lipseau, iar vitele mureau pentru că nu se putea transporta pe calea ferată furajul necesar ce se mai putea găsi în nordul Moldovei.

O altă dificultate întâlnită în primele luni ale șederii în Moldova a fost aceea a alimentației. Ea provenea din faptul că stocurile de făină și de grâu din depozitele garilor și orașelor fuseseră cedate spre consum armatei ruse; trebuia ca grâul de la sate să fie transportat și măcinat.

Am văzut mai sus în ce constau greutățile convoiului militar.

Marile centre de măcinare din România erau la Brăila, Galați, Botoșani, București și Craiova. Din toate aceste centre rămăneau doar Galați și Botoșani, dar morile din cel dintâi oraș au fost curând distruse de tunurile bulgare. Dificultățile de aprovizionare ale armatei ruse direct din Rusia, datorate fie debitului slab al căilor ferate rusești, fie chiar lipsei de aprovizionare din depozitele sale, făceau ca armata aliată să ceară, sub amenințarea că părăsește frontul român, nu numai libertatea de a cumpăra puținul stoc de cereale și furaje de care România mai dispunea, dar, de asemenea, de a se asigura măcinarea tuturor acestor produse. În aceste condiții, armata română a trebuit nu numai în timpul primelor luni ale anului 1917 să cedeze o parte din propriile alimente, dar să și organizeze un nou serviciu pentru măcinarea făinii necesare armatei ruse, române și populației civile. Aliaților și populației din orașe li s-au rezervat cele câteva mori de care mai dispuneam, iar pentru armata noastră și populația din sate, cu mijloace improvizate, măcinarea în mori de la țară, cu locomobile de treierat încălzite cu lemne.

Astfel se vede că o întreagă nouă organizare era de înfăptuit pentru a restabili o viață aproape normală României evacuate. Aceasta nu putea fi realizată de la o zi la alta, iar intervalul 15 ianuarie-15 martie a fost perioadă neagră a exodului. Aceste suferințe de tot felul nu numai că aveau să ducă la moartea oamenilor mai debili, dar vor crea un teren prielnic pentru epidemii, în special pentru tifosul exantematic, care a izbucnit cu atâta violență în aceste două luni de iarnă.

Dar așa cum armata română a putut să reziste în fața atacurilor inamicului, fără a se prăbuși [tot așa] statul român nu și-a pierdut curajul, în aceeași perioadă în care toate calamitățile războiului și consecințele lor cădeau asupra lui. Organizând transporturile de material lemnos cu mijloacele militare de care se dispunea, măbind producția de petrol și de cărbune, a fost asigurat combustibilul necesar. S-au descongestionat, în fine, căile ferate scoțând de pe linii o mare parte a materialului rulant neutilizat. A fost redată astfel, suplețea transporturilor și s-au putut prevedea atât aprovizionările de orice fel, cât și utilizarea unei mari părți a materialului evacuat ce rămăsese neridicat în gările blocate. S-a descongestionat cazarea trupelor prin construirea unor baracamente în orașele și centrele de reorganizare ale armatei. Fără a exagera, se poate afirma că, prin aceste noi construcții din lemn care s-au ridicat în două linii pe întreaga întindere a Moldovei, jumătate din populația evacuată a găsit unde să se cazeze.

În fine, pentru a face față epidemiei de tifos exantematic au fost reorganizate spitalele și au fost luate măsuri preventive atât pentru îmbunătățirea alimentației și diminuarea epuizării fizice a evacuaților, cât și pentru distrugerea paraziților care transmiteau tifosul.

Una din cauzele creșterii epuizării fizice a evacuaților fusese, de asemenea, lipsa de îmbrăcăminte. O parte a trupelor își pierduseră echipamentul în luptă și în retragere. Principalele ateliere de confecții evacuate nu mai funcționau în această perioadă și nici din Rusia nu sosea altă îmbrăcăminte. Evacuații, fără mijloace de încălzire și de cazare, nu erau așadar pregătiți pentru climatul rece în care se găseau.

Se poate spune că, la sfârșitul lui aprilie [1917], refacerea era realizată și că, în două luni, chiar dacă nu fuseseră restabilite condițiile absolut normale, cel puțin fuseseră îndepărtate nenorocirile pe care ni le adusese evacuarea. Se poate spune că [din acel moment] calvarul României putea fi considerat terminat.

Trebuie să apreciem efortul întreprins – oricare ar fi factorii care au contribuit la acesta – prin rezultatele obținute.

La 10 mai, pe platoul care domina orașul Iași, misiunile [militare] străine puteau să-și dea seama de vitalitatea poporului român văzând trupele sale defilând. La acea dată, căile noastre ferate, descongestionate, își reluseră traficul și puteau nu numai să primească trenurile de aprovizionare necesare armatei ruse, dar și pe cele suplimentare pe care guvernul român le cerea aliaților noștri drept restituire a tot ceea ce noi le cedasem în timpul iernii. Epidemia de tifos exantematic era redusă într-o foarte mare proporție, iar centrele de convalescență înapoiau zilnic armatei foștii bolnavi.

Armata noastră era reorganizată și cele 15 divizii de infanterie și 2 de cavalerie reechipate, în stare bună de sănătate și, în mare parte, înarmate, își reluau, succesiv locul pe front¹². Evident, aceste rezultate au fost obținute și cu concursul aliaților noștri, în primul rând, al Misiunii Franceze, care a fost un factor continuu de încurajare morală, și al guvernelor francez și englez care au completat armamentul ce ne lipsea. Rușii, mai ales în ultimul timp, începând cu luna aprilie [1917], când căile ferate au funcționat mai bine, ne-au ajutat la echiparea trupelor și restituirea alimentelor pe care le împrumutaserăm. Dar aceste intervenții nu puteau să acopere decât o parte din deficitul moral și material în care ne aflam. În primul rând, trebuia să ne folosim în bune condiții de acest sprijin al Aliaților. România a știut să o facă și, mai ales, să completeze prin propriul său concurs marele deficit pe care evacuarea îl produsese. Or, acest lucru era principalul.

Reorganizarea armatei noastre – principalul rezultat al muncii – a fost făcută mai ales prin folosirea la maximum a resurselor de orice fel ale țării evacuate sau neocupate de inamic. Nu trebuie să uităm deloc dificultățile care ne-au împiedicat munca în timpul acestei reorganizări. În prima perioadă, de la 15 ianuarie la 15 februarie [1917], frontul român nu era încă consolidat și Moldova era considerată ca o primă etapă pentru evacuarea definitivă în Rusia. Dificultățile de aprovizionare ale armatei ruse, starea sanitară din această epocă sporeau argumentele pentru o evacuare, dacă nu totală, cel puțin a armatei, care urma să se reorganizeze, a spitalelor și chiar a populației civile.

Comandamentul armatei ruse, care avea centrul de aprovizionare la Odessa și ale cărui etape se întindeau de la Carpați până la Nistru, considera că funcționarea primelor sale linii erau incomodate nu atât de serviciile armatei, ci de existența unui întreg organism de stat. De mai multe ori, în cursul lunilor ianuarie și februarie, au fost făcute în acest scop demersuri insistente pe lângă guvernul român¹³. La rândul lor, Aliații considerau situația din Moldova atât de precară, încât au fost făcute intervenții colective ale reprezentanților lor pentru a sprijini demersul rusesc. Numai rezistenței românești, susținută de Misiunea Franceză, i s-a datorat stoparea evacuării proiectate și, în parte, începute a statului român în Rusia.

¹² Cu privire la reorganizarea armatei române, vezi *Istoria militară a poporului român*, vol. V, p. 518–531. Pe larg, colonel dr. Ion Giurcă, *Reorganizarea armatei române*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1999.

¹³ Evoluția relațiilor cu Comandamentul rus în această perioadă, vezi Glenn E. Torrey, *Indifference and Mistrust: Russian – Romanian Collaboration in the Campaign of 1916*, în „The Journal of Military History”, vol. 57, nr. 2/April 1993, p. 279–300; Ion Pavelescu, Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Proba focului. Dosare ale participării României la Primul Război Mondial*, vol. 1, București, 1991, p. 86–162 (Dosarul Coandă). Vezi și Dumitru Preda, *La Roumanie et l'Entente. Les avatares d'une petite puissance dans une guerre de coalition 1916–1917*, Bucarest, 2017, *passim*.

Această preocupare, care a durat mai mult de o lună, nu putea, desigur, să faciliteze reorganizarea armatei române. De-abia întrevăzuserăm o speranță definitivă de a rămâne în Moldova și ne începuserăm organizarea, că, la sfârșitul lui februarie (stil vechi – *n.n.*), a izbucnit Revoluția Rusă. Starea de spirit pe care aceasta a creat-o în armata rusă a făcut ca România să treacă prin situații morale tot atât de dificile ca acelea pe care le traversase odată cu retragerea. În prima perioadă – luna martie – a existat o continuă alarmă privind abandonarea frontului român de către trupele ruse. Propaganda în favoarea păcii separate, fraternizarea în tranșee, dezertarea în masă a trupelor de pe front dovedeau posibilitatea abandonării frontului nostru și, ca urmare, perspectiva unei situații din cele mai tragice pentru statul și armata română. Care ar fi putut să fie situația noastră în cazul unei păci separate, pe care unii din revoluționarii ruși o întrevădeau? Izolați, noi nu puteam nici să ne reîntoarcem în teritoriile românești ocupate de inamic, nici să ne retragem într-o Rusie care ar fi pactizat cu acest inamic. Toate aceste temeri pe care le avea România nu erau imaginare și trimișii speciali ai guvernelor aliate la Petrograd au putut să aprecieze primejdia reală care exista în această perioadă în cazul unei păci separate a rușilor.

În sfârșit, guvernul revoluționar părea să redevină stăpân [pe situație] și teama față de o acțiune izolată a Rusiei oficiale părea îndepărtată. Propaganda maximaliștilor și a germanofililor continua, totuși, și lua în mod special un caracter periculos pentru România¹⁴.

Această țară și frontul român erau pe bună dreptate considerate de maximaliștii ruși ca un centru de rezistență ce încuraja continuarea războiului, iar trupele ruse din România ca fiind contaminate de spiritul războinic ce continua să domine în [rândul] trupelor noastre. De aceea, trebuia, cu orice preț, să se încerce să fie produs un conflict între cele două armate aliate. Tocmai în partea aceasta s-a îndreptat efortul propagandei germanofile, în scopul de a produce un conflict între trupele celor două armate aliate. Ca pretext, au luat organizarea monarhică a statului român și au găsit un sprijin într-o anumită parte a populației israelite din țară. Agitatorii maximaliști au căutat ca, prin intermediul comitetelor de soldați și muncitori din armata rusă de pe frontul român, să se amestece în afacerile interne ale României. Și au început încercând să facă o propagandă înverșunată pentru schimbarea regimului [politic] în România, în scopul de a introduce aici pe cel al Revoluției Ruse. I-au eliberat pe agenții germanofili, precum Rakovski și Bujor, pe care i-au păstrat în sânul comitetelor lor din regimentele rusești aflate în România și de unde aceștia puteau să facă nu numai o propagandă pacifistă, germanofilă și anarhistă, dar, de asemenea, să organizeze, așa cum au încercat s-o facă la sfârșitul lunii aprilie 1917, cu soldații revoluționari ruși, mitinguri și manifestații de stradă pe probleme interne ale României. La Roman, trupele ruse conduse de comitete maximaliste și cu concursul populației evreiești au manifestat pe străzi împotriva pedepsei cu moartea din armata română și a condamnării unor spioni [aflați] în serviciul inamicului. Demersuri oficioase au fost făcute în același sens pe lângă guvernul român.

Se voia ca zilnic să se producă conflicte. Înalții funcționari români erau insultați și chiar arestați pe teritoriul nostru. Datorită unei atitudini rezervate, care adesea depășea limitele necesare salvagărdării demnității țării, s-a putut evita un conflict. Un foc tras de un soldat român împotriva unui rus ar fi dat pretextul de agitație agenților germanofili atât de numeroși și pentru abandonarea (de către trupele ruse – *n.n.*) a frontului român.

Numai datorită calmului autorităților civile și militare române, concursului dat, fără îndoială, de Comandamentul rus adesea dezarmat, înțelepciunii poporului și soldatului român, care nu s-au lăsat influențați de propaganda pacifisto-anarhistă ce se făcea sub uniformă aliată, s-a evitat un conflict ce ar putea avea consecințe dezastruoase, atât pentru frontul român, cât și pentru cauza aliată în Orient. Aceasta nu este una din cele mai puțin importante calități pe care românul le-a arătat prin rezistența sa la propaganda excesivă la care a fost supus. Măsurile pe care guvernul le-a luat pentru votarea reformei agrare și a celei electorale¹⁵ au întărit, cu siguranță, rezistența poporului român în fața nefastelor sfaturi care i se dădeau. Este o altă dovadă de înțelepciune și sacrificiu pe care clasele conducătoare și înstărite

¹⁴ Vezi Glenn E. Torrey, *The Revolutionary Russian Army and Romania*, 1917, în REES, University of Pittsburgh, nr. 1103/July 1995 (The Carl Beck Papers), p. 1–94, cu o bibliografie asupra problematicei respective. Vezi, în acest volum, însemnările generalului Berthelot.

¹⁵ În chestiunea reformelor agrare și electorale din 1917, vezi Anastasie Iordache, *Ion I.C. Brătianu*, București, 1994, p. 328–354.

au dat-o în avantajul acelor care, în tranșee, își apărau teritoriul. Era o adevărată revoluție socială și economică făcută pe cale pașnică și de bună voie de cei care trebuiau să-și abandoneze situații deja câștigate.

Pentru a rezuma cele spuse, în acest prim an de război [1916], România a avut de suportat, în mod succesiv, o retragere forțată în fața unei armate inamice superioară în număr și armament, ce deținea o situație strategică avantajoasă, evacuarea a două treimi din teritoriul său cel mai bogat și mai bine înzestrat pentru apărarea națională și viața sa economică, consecințele unei retrageri ce avea loc iarna, într-o țară epuizată de fluxul sporit al trupelor ruse, o epidemie – consecință a oboselii și a epuizării morale și fizice datorate acestei retrageri, pericolul continuu de a evacua (armata, instituțiile și populația – *n.n.*) în Rusia, ca urmare a retragerii frontului sau a deciziei rusești, dezordinea internă provocată de propaganda germană care se făcea în rândurile armatei ruse. Este o succesiune de încercări morale și materiale prin care România a trecut și, din care, prin recente lupte de pe Siret și de la Oituz¹⁶¹⁴, ea a dovedit că a ieșit.

Înainte de a încheia primul său an de război, România s-a refăcut din punct de vedere moral și material, iar armata sa luptă azi și constituie un sprijin util cauzei Aliaților.

Care au fost cauzele care au înlesnit această cvasiresurrecție românească?

În trecutul său îndepărtat, datorită situației geografice, poporul român a fost un neam de oșteni, care a trebuit să-și apere existența cu sabia, dar perioada de declin care a început spre mijlocul secolului al XVII-lea a dus la dispariția armatei române. Numai spre sfârșitul secolului al XIX-lea, armata română a luptat din nou pe câmpul de bătălie, la Plevna. Nici această scurtă reluare a armelor, nici caracterul noii organizări a statului român de după Războiul de Independență nu puteau să imprime poporului nostru un caracter războinic.

Militarismul nu s-a dezvoltat deloc în România modernă. În unele momente, în pofida condițiilor precare în care ne aflăm, s-a neglijat chiar pregătirea apărării naționale și educației necesare în vederea evenimentelor ce se pregăteau în Orient.

Rezultatele obținute într-un interval așa de scurt sunt de același fel ca acelea obținute în armata franceză, unde sigur pregătirea militară fusese departe de cea urmată de adversar. S-a demonstrat în cursul ultimelor evenimente că, dacă armamentul și serviciile cer în general o pregătire de lungă durată, a ajunge la crearea unei armate moderne și la obținerea unor rezultate în război nu se datorează în exclusivitate sistemului german al militarizării până la exces a vieții naționale sub toate formele sale.

Efortul Franței după [bătălia de pe] Marna, transformarea suferită de armata engleză (britanică – *n.n.*) în plină desfășurare a războiului, efortul pe care îl fac în prezent atât de puțin militarizații americani au arătat că nu este necesar să alterezi viața unui popor pentru a crea națiunea înarmată și a lupta victorios cu cea mai formidabilă pregătire militară pe care istoria modernă a cunoscut-o.

Calitățile naturale și generale ale acestor popoare au fost cele care au permis această rapidă transformare de care am vorbit mai sus. Însuși caracterul războiului modern, care cere participarea întregii existențe naționale, trebuie să găsească cu precizie în aceste calități naturale un punct de sprijin puternic pentru pregătirea apărării naționale.

Tocmai grație acestei energii latente de care dispunea, de asemenea, poporul român, el a putut nu numai să reziste în fața încercărilor pe care le-a traversat, dar – într-un interval de timp așa de scurt, nu mai mult de trei luni – să-și reia postul de colaborator la marea operă a aliaților săi.

După evacuarea Munteniei, am văzut reducându-se mijloacele de care dispunem; pentru reorganizarea din punct de vedere material a apărării naționale, trebuia să regăsim în sufletul însuși al României evacuate condițiile necesare pentru reluarea luptei. Urmele pe care trecutul furtunos al poporului nostru le lăsase în sufletul său trebuiau să servească acestei renașteri rapide.

Ce necesită această renaștere rapidă? Pentru a face să dispară repede șocul moral suferit în urma înfrângerii și a retragerii, poporul trebuia să fie obișnuit cu aceste șocuri.

¹⁶ Luptele din vara lui 1917, pe larg, în *România în anii Primului Război Mondial*, vol. 2, București, 1987, p. 111-376 (cu o bibliografie selectivă). Vezi Dumitru Preda, *Sub semnul Marii Uniri. Campaniile armatei române 1916-1920*, Editura Academiei Române, Editura Militară, București, 2019, p. 65-135.

Așa este întregul nostru trecut. Nu trebuie să uităm că, numai de 60 de ani, invaziile străine au fost înlăturate pentru România. Fără a merge mai departe de secolul al XIX-lea, această țară a suportat între începutul acestui secol și anul 1856 nu mai puțin de cinci invazii și două ocupații. Acest trecut furtunos a fost cel care a dat, cu siguranță, neamului nostru puterea de a îndura pe care a arătat-o și încrederea în renașterea sa.

Un vechi proverb român spune „Apa trece, pietrele rămân”. Țăranul român în timp de pace se mulțumește cu puțin, pentru a nu zice că aproape el nu are nevoi. Desigur, această lipsă de hrană frecventă putea să ducă, cu timpul, la o slăbiciune fiziologică și ea a mărit consecințele nenorocirilor evacuării; dar în ziua în care s-a produs o ameliorare a alimentației și echipării soldaților noștri, efectul asupra lor a fost cu atât mai puternic. Țăranul nostru, din nefericire, se aseamănă cu vitele sale. Acestea, rău hrănite și adăpostite pe timp de iarnă, la primele raze ale soarelui de primăvară și la primele semne de creștere a ierbii, părul lor zbârlit dispare și ele își recapătă înfățișarea sprintenă sub care nu ai mai recunoaște nenorocitele ființe de adineaori. Organismele obișnuite cu o viață mai ușoară și abundentă suferă mai mult în perioadele de sărăcie. De această dată, una din slăbiciunile organizării noastre sociale ne-a ajutat să traversăm mai ușor criza pe care evacuarea o produsese. Trebuia să ne organizăm bine și repede. Insuficiența armamentului nostru și lipsa de experiență în războiul modern apăruseră în prima parte a campaniei. Trebuia să ne procurăm nu numai artileria grea, mitralierele, puștile-mitraliere, tunurile de câmp franceze, să avem grenadele atât de necesare unui război de tranșee, dar, de asemenea, să știm să folosim la fel de bine ca inamicul toate aceste instrumente de război perfecționate. Soldatul deveni astfel un specialist. Repeziciunea instruirii depinde de inteligența și de aptitudinile poporului din care acest soldat este recrutat. Ultimele lupte au arătat că țăranul român, în pofida slabei culturi pe care a primit-o până acum, are calități naturale care au făcut ca în lupta de acum, după două sau trei luni de școală, să nu cedeze cu nimic în fața oricărui soldat din Europa.

Atmosfera morală pe care înfrângerea o produsese, influența Revoluției Ruse puteau să pună la încercare disciplina trupelor noastre. Armata noastră a ieșit însă din această probă cu o disciplină mai consolidată și cu o dorință de a se lupta mai arzătoare chiar decât aceea care o animase la începutul campaniei [1916]. Fără îndoială, faptul nu se datorează defel educației și școlii ce ar fi putut dezvolta aceste sentimente în sufletul unui popor latin ca al nostru, ci a fost conștiința datoriei înseși a unui popor dotat cu o înțelepciune naturală de care am vorbit mai sus și care l-a ferit de propaganda maximalistă (bolșevică – *n.n.*). Nu am fi putut [altfel] ca în două luni să insuflăm națiunii noastre înfrânte supunerea conștientă și spiritul de sacrificiu care formează legătura cea mai sigură pentru a consolida o armată.

Sentimentul național al țăranului român nu se exteriorizează adesea vizibil. Cei care nu cunosc natura sa, în mod firesc rezervată, și teama sa de ridicol vor lua această lipsă de manifestare vizibilă drept o lipsă a sentimentului. Ei s-ar înșela. Dacă țăranul român este tolerant față de străinii care vin în țara lui, din contră, vrea să rămână stăpân la el acasă. Poporul român este un popor unitar care, lăsând emigrările să pătrundă pe teritoriul său (vezi emigrația evreiască în Moldova și toleranță față de toate religiile și față de toate învățăturile confesionale și de orice fel din România), nu s-a lăsat influențat de aceste propagande religioase sau străine.

Fără să fie șovin, ci vrea să rămână român – și el a rămas român în Ungaria și în Basarabia, fără să fie religios, el vrea să rămână fidel credinței sale (ortodoxe – *n.n.*). La fel, patriotismul său se va dezvolta mai puternic în ziua în care drepturile sale de existență vor fi nesocotite, decât în ziua când va trebui să lupte el însuși pentru a-și cuceri noi drepturi. Încercările prin care a trecut i-au sporit curajul și patriotismul lui, căci și-a simțit demnitatea națională umilită de popoare pe care le consideră inferioare. El a cunoscut astăzi nu numai pe vecinii săi, dar și pe cel mai puternic și mai civilizât dintre dușmanii săi, soldatul german. Pentru acesta din urmă, bătăliile de anul trecut au arătat că soldatul român, bine înarmat, poate, fără teamă și chiar în mod favorabil, să se măsoare cu el. În privința celorlalți, îi cunoștea cu mult înainte: bulgarul pe care știe că l-a eliberat de jugul turc [otoman] și ungurul care-l disprețuiește. El își știe țara călcată și devastată de inamic. Iată una din principalele cauze care îl împinge nu numai să se bată pentru dezrobirea teritoriului național, dar și pentru a-și elibera frații, răzbunându-se.

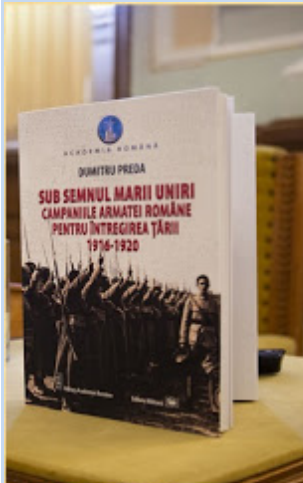
Luptele de anul trecut și mai ales cele corp la corp l-au convins pe soldatul nostru că inferioritatea sa se datora lipsei de armament, ca număr și calitate. În această perioadă de reorganizare, învățând pe câmpurile de instrucție să mânuiască noile instrumente de război, el a luat cunoștință că, în viitor,

inegalitatea de care a suferit va dispărea și că nu va depinde decât de curajul său de a-l învinge pe dușman. Această conștiință este cea care, împreună cu dorința de eliberare a teritoriului și de asigurare a viitorului neamului său, formează astăzi unul din principalii factori în atitudinea ofensivă a soldaților noștri.

Sursa: Biblioteca Academiei Române, fond Manuscrise. Arhiva C. Angelescu, dosar nr. 8.

14

Consiliul Județean Dolj
Biblioteca Județeană
„Alexandru și Aristia Aman”

24 octombrie 2019, ora 12.45

LANSĂRI DE CARTE

în cadrul
Conferinței Internaționale
STAT ȘI SOCIETATE ÎN EUROPA
Ediția a XII-a

**Sub semnul Marii Uniri.
Campaniile Armatei Române
pentru întregirea țării
(1916-1920)**

**România la Conferința de Pace
de la Paris (1919-1920)**

Autor: Dumitru Preda

Prezintă:
E.S. prof. univ. dr. **Dumitru Preda**
Prof. univ. dr. **Gheorghe Onișoru**
Conf. univ. dr. **Ionuț Cojocaru**

Sala “Acad. Dinu C. Giurescu”

Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman”,
Craiova, str. Mihail Kogălniceanu nr.9

ROMÂNIA
Ministerul Afacerilor Externe

În cadrul programului *Repere editoriale*
vă invităm, miercuri 9 februarie 2011, ora 11.00,
la evenimentul prilejuit de lansarea cărții

United States of America and Romania. Diplomatic Relations 1912-1919

autori Bernard Cook și Dumitru Preda
Editura Cavallioti

Invitați

- Prof. univ. Dr. Ion Bulei
- Prof. univ. Dr. Ioan Chipere
- Prof. univ. Dr. Mihai Retegan
- Dr. Larry Watts
- Prof. univ. Dr. Dumitru Preda

Moderator
Cosmin Onisii,
director MAE

Ministerul Afacerilor Externe, sala Gafencu

